

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ -
Архитектонски факултет

НАСТАВНО И НАУЧНО – УМЕТНИЧКОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидаткиње Јоване С. Тошић

Одлуком Наставног и научно-уметничког већа Универзитета у Београду – Архитектонског факултета, број 01-1997/2-8.2 од 27.06.2022. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Јоване С. Тошић, под насловом:

ПРОБЛЕМ АТМОСФЕРЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА

После прегледа достављене Дисертације и одговарајућих пратећих материјала и разговора са Кандидаткињом, Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Кандидаткиња је школске 2012/2013. године уписала студијски програм Докторских академских студија (усмерена настава и ужа научна област истраживања – Архитектура и урбанизам). У дефинисаним роковима положила све испите предвиђене предметним студијским програмом. Школске 2021/22. је поново уписана у трећу годину докторских академских студија. Тематско истраживање под насловом „Проблем атмосфере у архитектури у контексту очувања градитељског наслеђа“ спроводи у новембру 2021. године (ментор др Мирјана Ротер Благојевић, редовни професор) са оценом 10.

На основу члана 106. Статута Универзитета у Београду - Архитектонског факултета („Сл. билтен Факултета”, бр. 119/18 и 126/21), а у вези са чланом 26. Правилника о докторским академским студијама на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету („Сл. билтен АФ”, бр. 122/20) и Одлуком Већа докторских студија Факултета од

20. децембра 2021. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета је на седници одржаној дана 27. децембра 2021. године донело одлуку под бројем 01-2156/2-6.6 о именовану Комисије за оцену подобности теме и кандидаткиње Јоване Тошић, мастер инжењера архитектуре, за израду докторске дисертације и научне заснованости теме **„Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“** у следећем саставу:

- др Ана Никезић, председник Комисије
ванредни професор, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет,
- др Марко Николић, члан Комисије
доцент, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет, и
- др Миодраг Шуваковић, члан Комисије
редовни професор, Универзитет Сингидунум – Факултет за медије и комуникације

На основу члана 108. Статута Универзитета у Београду – Архитектонског факултета („Сл. Билтен АФ“, бр. 129/2022 – пречишћен текст) и члана 30. Правилника о докторским студијама на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету („Сл. билтен АФ“ бр 122/20) и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду, од 05. априла 2022. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета је, на седници одржаној дана 18. априла 2022. године, донело одлуку под бројем 01-629/2-6.5, да се Јовани С. Тошић, мастер инжењеру архитектуре, одобрава рад на теми докторске дисертације, под насловом **„Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“** и да се за ментора именује др Мирјана Ротер Благојевић, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета.

Јуна 2022. године, завршену докторску дисертацију, уз сагласност ментора, проф. др Мирјане Ротер Благојевић, кандидаткиња Јована С. Тошић предала је на Веће докторских студија. На основу члана 109. и 110. Статута Универзитета у Београду – Архитектонског факултета („Сл. билтен Архитектонског Факултета“, бр. 129/22- пречишћен текст), у вези са чланом 34. Правилника о докторским студијама Универзитета у Београду – Архитектонског факултета („Сл. билтен Архитектонског факултета“ бр. 122/20,) и Одлуком Већа докторских студија Факултета од 20. јуна 2022. године, Наставно и научно-уметничко веће Факултета, на седници одржаној дана 27. јуна 2022. године, донело је одлуку под бројем 01-1997/2-8.2 да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Јоване С. Тошић, под насловом „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“, чији је **ментор др Мирјана Ротер Благојевић**, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета, у следећем саставу:

- др Марко Николић, председник Комисије
доцент, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет,
- др Ана Никезић, члан Комисије
ванредни професор, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет, и
- др Миодраг Шуваковић, члан Комисије
редовни професор, Универзитет Сингидунум – Факултет за медије и комуникације.

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада образовно-научном пољу *Техничко-технолошких наука*, научној области Архитектура, уже научне области *Архитектура и урбанизам*, за коју је матичан Архитектонски факултет у Београду.

Ментор предметне дисертације је др **Мирјана Ротер Благојевић**, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета.

Списак радова који квалификују проф. др. Мирјану Ротер Благојевић за ментора докторске дисертације:

M 21a

1. Roter Blagojević, M., Tufegdžić, A. (2016) The new technology era requirements and sustainable approach to industrial heritage renewal. *Energy and Buildings*, Vol. 115, No. 1 (March): 148–153.
DOI:10.1016/j.enbuild.2015.07.062

M 22

2. Vukotic Lazar Marta, Roter-Blagojević, M. (2022) The First National Hygiene Exposition in Belgrade in 1933. *Srpski arhiv za ukupno lekarstvo*, 5-6 (maj-Jun): 361-368.
<https://doi.org/10.2298/SARCH210429030V>
3. Vukotic Lazar Marta, Roter-Blagojević, M. (2018) The 1923 Belgrade Master Plan - historic town modernization. *Planning Perspectives*, Vol. 33, Issue 2: 271-288.
<https://doi.org/10.1080/02665433.2017.1408485>
4. Roter Blagojević, M., Milošević, G., Jadrešin-Milić, R., Nikolić, M. (2013) A new life of the Ottoman fortress Ram. *Journal of Cultural Heritage*, Vol. 14, No.3, S20-S24.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2012.11.021>

M 23

5. Tufegdžić, A., Roter Blagojević, M. (2015) Golden Era of Lager Breweries in the Southern Austro-Hungarian Empire. *Industrial Archaeology Review*, Vol. 37, Issue 1 (May): 33-47.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/0309072815Z.00000000041>
6. Radivojević, A., Roter Blagojević, M., Rajčić, A. (2014) The issue of thermal performance and protection and modernisation of traditional half-timbered (bondruk) style houses in Serbia. *Journal of Architectural Conservation*, Vol. 20: 3, 209-225.
<http://dx.doi.org/10.1080/13556207.2014.984508>

1.3. Биографски подаци о кандидату

Јована Тошић рођена је у Београду 1988. године. Завршила је основну огледну школу „Владислав Рибникар“ у Београду као добитник Вукове дипломе, и Трећу београдску гимназију. Основне академске студије уписује 2007. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, и завршава их 2010. године. Исте године уписује Мастер академске студије на истом факултету, које завршава 2012. године.

Докторске академске студије уписује школске 2012/2013. године, на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, где је положила све испите предвиђене наставним планом и програмом са просечном оценом **9.73**.

У периоду од 2013. до 2015. године стекла је значајно искуство кроз рад са студентима на специфичним темама из историје архитектуре, као *сарадник у настави – демонстратор* на Архитектонском факултету Универзитета у Београду на Департману за историју и теорију архитектуре и уметности, на изборним предметима на Основним академским студијама – *Архитекта мора бити писмен (Marcus Vitruvius Pollio)*, и на Мастер академским студијама – *Религија Култура Архитектура*, предметни наставник доцент др Гордана Милошевић-Јевтић.

Од 2016. године до данас запослена је на Високој школи струковних студија за информационе технологије – ITS у Београду, као *предметни наставник* на изборним предметима *Техничко цртање са нацртном геометријом* и *Принципи пројектовања* на студијском програму Рачунарска мултимедија. Аутор је наставног уџбеника за предмет *Техничко цртање са нацртном геометријом* који је публикован 2020. године. Учествовала је и као члан комисије на бројним одбранама завршних радова за стицање звања струковног инжењера информационих технологија.

Од 2021. године је *истраживач* у оквиру истраживачке јединице Архитектонског факултета Универзитета у Београду – „Лабораторији за проучавање, валоризацију, заштиту и презентацију културног наслеђа“, чији је руководилац проф. др Мирјана Ротер Благојевић.

Аутор је више научних и стручних радова објављених у домаћим и међународним часописима, од којих се посебно издвајају: рад објављен у часопису међународног значаја, под називом – “Perfumed historic buildings: Issues of authenticity”, у Spatium, No. 36 (December 2016), као и рад у врхунском часопису националног значаја, под називом – “Deconstruction in Architecture – Continuous Translation through an Open Project”, у AM Journal of Art and Media Studies, Issue No. 12 (April 2017). Учествовала је и као аутор радова које је излагала на бројним међународним научним конференцијама, од којих се истичу следећи радови: "Preserving the Material Authenticity: A Method of Preserving the Truth", на 7th International Academic Conference on Places and Technologies, Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture, 2020); затим "Social value of Architecture that Comes in a Perfume Bottle", на II International Conference on the History and Culture of Perfume, 1st - 3th December 2021, Madrid, Grupo de investigación CAPIRE - Universidad Complutense de Madrid;

као и "Dream-like Spaces as Spaces of Likes: Towards the New Research Sources", на EAHN Seventh International Meeting, 15th - 19th June 2022, Madrid, Universidad Politécnica de Madrid.

Ангажовање у струци усмерила је на област проучавања и обнове градитељског наслеђа, те је у периоду од 2012-2014. године стекла радно искуство као **архитекта пројектант** – сарадник и коаутор у пројектном бироу "Intellinea" у Београду, где је учествовала на изради идејних и главних пројеката реконструкције, рестаурације и уређења ентеријера у Београду и Смедереву.

Државни испит за архитектонску струку кандидаткиња је положила у Инжењерској комори Србије 2016. године.

Од 2020. године до данас је члан EAHN (*European Architectural History Network*), а од 2015. године до данас је члан DOCOMOMO Serbia.

Учествовала је као коаутор на међународним архитектонским конкурсима, а на међународном конкурс за идејно решење ентеријера – адаптације купатила, као коаутор идејног решења освојила је **другу награду**. Излагала је радове на колективним изложбама у Београду, од којих се истичу: изложба „Колико снаге имам ја колико сна...“ Афирмација креативних пракси, која се одржала у Галерији „Штаб“, у организацији Архитектонског факултета Универзитета у Београду, и изложба „Индустријска архитектура“ поводом истоимене конференције која се одржала у просторијама Завода за заштиту споменика културе града Београда, у организацији Завода за заштиту споменика културе града Београда и Архитектонског факултета Универзитета у Београду.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације – обим, структура и основни садржај

Докторска дисертација кандидаткиње Јоване Тошић, са насловом „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“, написана је на 225 страна и има 8 глава. Основни текст дисертације има 182 стране, иза којих следе попис литературе и других извора на 14 страна, као и списак и порекло илустрација и табела на 14 страна. Дисертација садржи 214 фотографија (од којих је 50 ауторских фотографија кандидаткиње) и 6 ауторских табела кандидаткиње. У дисертацији је коришћено 235 референци. Коришћена литература у дисертацији састоји се од примарних и секундарних извора, од чега је 163 библиографских референци, 67 интернет извора (од којих су најзначајније међународне повеље и документи из области заштите и презентације културне баштине), 3 збирке досијеа из документације Завода за заштиту споменика културе града Београда и 2 извора необјављене грађе – ауторских интервјуа кандидаткиње. У оквиру библиографских референци коришћено је 61 књига, 43 поглавља из зборника, 48 научних чланака, 2 докторске дисертације, 4 рада са конференција, 1 конвенција, 1 интервју и 3 брошуре. Напомене су у виду фуснота, укупно 163. Наслов дисертације на српском и

енглеском језику, састав комисије, изјава захвалности, сажетак на српском и енглеском језику, и детаљан садржај дисертације претходе основном тексту Дисертације, на 9 страна. У завршном делу Дисертације налази се попис литературе и других извора, списак и порекло илустрација и табела, као и биографија аутора и пратеће изјаве. Садржај дисертације је изложен у наставку текста.

САДРЖАЈ

Сажетак и кључне речи на српском језику	I
Сажетак и кључне речи на енглеском језику	II

1. УВОД

1.1. ТЕМА ИСТРАЖИВАЊА, ЦИЉЕВИ, ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ, ПРИМЕЊЕНЕ НАУЧНЕ МЕТОДЕ И РЕЗУЛТАТИ

1.1.1. Тема истраживања	1
1.1.2. Проблем и предмет истраживања	6
1.1.3. Циљеви и задаци истраживања	7
1.1.4. Научне хипотезе	8
1.1.5. Теоријско-методолошки приступ теми истраживања	10
1.1.6. Научна оправданост дисертације, остварени резултати и могућности практичне примене резултата	12

1.2. АНАЛИЗА ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА ТЕМЕ

14

2. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА ПОЈМА АТМОСФЕРЕ У АРХИТЕКТУРИ

2.1. ТЕОРИЈСКЕ И ФИЛОЗОФСКЕ ПОСТАВКЕ ПОЈМА АТМОСФЕРЕ

22

2.1.1. Образложење појма атмосфере	22
2.1.2. Перципирање атмосфере као појаве	24
2.1.3. Теоријске поставке атмосфере као просторног феномена	27
2.1.4. Синестетски квалитети у перципирању атмосфере	33

2.2. ТЕОРИЈСКА ОСНОВА ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ У АРХИТЕКТУРИ	38
2.2.1. Genius loci: значење појма и концепта у пројектовању	39
2.2.2. Норберг-Шулцова интерпретација Хајдегера	41
2.2.3. Атмосфера у архитектури: дух места и карактер простора	42
2.3. ГРАЂЕЊЕ АТМОСФЕРЕ: ЕЛЕМЕНТИ И ПРИСТУПИ	45
2.3.1. Генератори атмосфере	45
2.3.2. Пројектантски приступи грађењу атмосфере	66
2.4. ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ГЕНЕРАТОРА АТМОСФЕРЕ НА ПРИМЕРУ ПОРОДИЧНИХ КУЋА (ВИЛА)	83
2.4.1. Примери породичних кућа (вила) из периода до XX века	84
2.4.2. Примери породичних кућа (вила) из периода XX века	93
2.4.3. Примери савремених породичних кућа (вила) из XXI века	101
3. ПРОБЛЕМ АТМОСФЕРЕ У САВРЕМЕНОЈ ЗАШТИТИ И ПРЕЗЕНТАЦИЈИ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА	108
3.1. ОСНОВНЕ ВРЕДНОСТИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА И ЊИХОВО ОЧУВАЊЕ ПРЕМА МЕЂУНАРОДНИМ ПОВЕЉАМА И ПРЕПОРУКАМА	109
3.1.1. Валоризација културног наслеђа и дефинисање својстава/вредности које се рефлектују на атмосферу	109
3.1.2. Нематеријално културно наслеђе и препоруке за његово очување	111
3.1.3. Очување духа места и проблем атмосфере	112
3.1.4. Принципи аутентичности и интегритета културног наслеђа у контексту валоризације и обнове атмосфере	117
3.1.5. Принципи интерпретације и презентације културног наслеђа и проблем атмосфере	124
4. АНАЛИЗА ПРИМЕРА И ПРЕПОРУКЕ ЗА ОЧУВАЊЕ И ОБНОВУ АТМОСФЕРЕ У ЕНТЕРИЈЕРИМА ПОРОДИЧНИХ КУЋА	
4.1. АНАЛИЗА ГЕНЕРАТОРА АТМОСФЕРЕ У ПРЕЗЕНТАЦИЈИ ИНОСТРАНИХ ПОРОДИЧНИХ КУЋА (ВИЛА)	126

4.2. ПРИМЕРИ ОБНОВЕ АТМОСФЕРЕ ОЖИВЉАВАЊЕМ НЕМАТЕРИЈАЛНИХ ГЕНЕРАТОРА АТМОСФЕРЕ	139
4.3. ПРИКАЗ РЕФЕРЕНТНИХ ДОМАЊИХ ПРИМЕРА ЗАШТИЋЕНИХ ПОРОДИЧНИХ КУЋА (ВИЛА)	144
4.4. ПРЕДЛОГ УНАПРЕЂЕЊА ПРЕПОЗНАВАЊА, ВРЕДНОВАЊА И ОЖИВЉАВАЊА ГЕНЕРАТОРА АТМОСФЕРЕ У ПРЕЗЕНТАЦИЈИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА	153
4.4.1. Идентификација и приказ карактеристика и вредности генератора атмосфере присутних код анализираних примера	153
4.4.2. Вредновање очуваности генератора атмосфере као извора за процену аутентичности и интегритета анализираних примера	165
4.4.3. Вредновање очуваности генератора атмосфере као материјалних и нематеријалних елемената духа места анализираних примера	167
4.4.4. Вредновање оживљавања генератора атмосфере у савременој презентацији и интерпретацији карактера и нематеријалних вредности анализираних примера	168
4.4.5. Предлог за унапређење презентације и интерпретације материјалних и нематеријалних вредности кроз активирање генератора атмосфере	170
5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	175
6. БИБЛИОГРАФИЈА	
6.1. ИЗВОРИ	183
6.2. ЛИТЕРАТУРА	183
6.3. ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ	192
7. СПИСАК И ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА И ТАБЕЛА	
7.1. СПИСАК И ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА	197
7.2. СПИСАК И ПОРЕКЛО ТАБЕЛА	210
8. ДОДАТНИ ПРИЛОЗИ	
8.1. ПРИЛОГ 1	211
8.2. ПРИЛОГ 2	213

Биографија аутора	220
Изјава о ауторству	222
Изјава о истоветности штампане и дигиталне верзије докторске дисертације	223
Изјава о коришћењу	224

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља Дисертације

Структуру Дисертације чине три основне целине – Увод (образложење теме истраживања, проблема и предмета истраживања, циљева и задатака истраживања, научних хипотеза, теоријско-методолошког приступа, као и научне оправданости дисертације, остварених резултата и могућности практичне примене резултата), Средишњи део – приказ теоријских оквира и интерпретација резултата истраживања и Закључна разматрања. Након тога следе – библиографија, списак и порекло илустрација и табела, биографија аутора и пратеће изјаве о ауторству, о истоветности штампане и електронске верзије докторске дисертације, као и о условима њеног коришћења.

У **Уводу** Дисертације дефинисан је предмет рада, научни циљеви и задаци истраживања, затим су постављене научне хипотезе и теоријско-методолошки приступ истраживању. Такође је дат приказ и критичка анализа досадашњих истраживања теме, као и објављене грађе. Основни проблем којим се истраживање бави је занемаривање атмосферских квалитета историјских грађевина и простора у процесу валоризације културне баштине, из којег следи неадекватно формулисање приступа њиховој заштити и презентацији. Из основног проблема уследили су и секундарни проблеми: изостанак критичке анализе појма атмосфере у архитектури, и неадекватни концепти и реализације пројеката заштите и презентације градитељског наслеђа. Предмет истраживања је испитивање потенцијала и могућности за очување и презентацију материјалних и нематеријалних вредности архитектуре, аутентичности и интегритета, као и духа места историјских грађевина и простора, кроз очување и обнову атмосфере, првенствено „оживљавањем“ нематеријалних елемената атмосфере. Фокус истраживања је на примерима резиденцијалне архитектуре у Београду, тачније на анализи ентеријера репрезентативних заштићених породичних кућа (вила) грађанске друштвено-културне елите с краја XIX и почетка XX века. Основни циљ рада био је да се повежу теоријска тумачења и принципи грађења атмосфере у архитектури и њихова примена у пројектантској пракси са савременом теоријом и праксом презентације градитељског наслеђа, како би се оно унапредило и очувале његове нематеријалне вредности, аутентичност и интегритет, као и дух места.

Приказ теоријских оквира и интерпретација резултата истраживања развијен је у три дела који су уобличени као друго, треће и четврто поглавље Дисертације.

У другом поглављу рада *Контекстуализација појма атмосфере у архитектури* постављен је теоријски оквир истраживања и изнете су теоријско-филозофске поставке појма атмосфере, како би се установила разлика између дословног значења појма атмосфере као климатске појаве (који се претежно употребљава у естетичком, социјалном, психолошком, политичком и еколошком дискурсу) и изведеног теоријско-метафоричног појма атмосфере који је предмет овог истраживања, а који је добијен превођењем из филозофског у архитектонски дискурс. Изведени појам атмосфере се реферише на појам атмосфере као просторно-емоционалне појаве, а још ближе одређено, на карактеризацију атмосферске перцепције архитектуре. Елаборацијом тумачења и интерпретација кључних филозофа и теоретичара, као што су Мерло-Понти, Клагес, Шмиц, Беме, Грифери, Молгрејв и Перес-Гомес, формира се основа теоријског оквира истраживања и основ за превођење појма атмосфере из филозофског у архитектонски дискурс, односно за извођење теоријско-метафоричног појма атмосфере, који има примену у архитектонском дискурсу и за његову детаљну анализу и образложење. Након теоријско-филозофских поставки појма атмосфере и елаборације његовог превођења у архитектонски дискурс, објашњено је значење појма *genius loci* (дух места), као концепта који је од велике важности за појам атмосфере у архитектури али и за заштиту и презентацију нематеријалних вредности и аутентичности и интегритета градитељског наслеђа. Образложење концепта *genius loci* темељи се на критичком разматрању Норберг-Шулцовог превођења феноменолошког дискурса у архитектонски. Приликом анализе теорије Норберг-Шулца важно је истаћи да је управо повратак обликовним квалитетима архитектуре и фокус на артикулацију форме, утицао на занемаривање нематеријалних квалитета и вишечулног доживљаја архитектуре, који су кључни за препознавање духа места и карактера архитектуре. У контексту грађења атмосфере одређеним архитектонским интервенцијама и елементима архитектуре, дефинисани су материјални и нематеријални елементи атмосфере и принципи и пројектантски приступи грађењу атмосфере. Основни елементи којима се гради атмосфера у архитектури су генератори атмосфере. Беме је категоризовао три основне групе тј. поделу карактера тј. карактеристика атмосфера у зависности од генератора атмосфере који су доминантни на – (I) утиске о кретању у ширем смислу, (II) синестезију и (III) социјалне карактере (или карактеристике) – и две главне врсте генератора атмосфере – материјални генератори (форма, димензије, просторни односи и материјали, ватра и вода и сл.) и нематеријални генератори (светлост, боја, звук, мирис и температура). На крају другог поглавља спроведена је историјска, хронолошка, анализа генератора атмосфере код кључних примера породичних кућа (вила) које су у значајно мери допринеле промени односа према грађењу атмосфере и перципирању материјалних и нематеријалних генератора атмосфере и обликовању карактера атмосфере у ентеријеру породичних кућа (вила). Разматрани су кључни периоди у архитектури породичних кућа (вила) који су променили однос према њиховој атмосфери, и то куће (виле) из периода: антике, средњег века, ренесансе, барока, неокласицизма XVIII и академизма XIX века, ар нувоа и сецесије с почетка XX века, модерне и постмодерне архитектуре XX века, и савремене архитектуре.

Ова анализа је важан део истраживања атмосферских ефеката и својстава и квалитета које производе генератори атмосфере, а који се разматрају као потенцијалне вредности у архитектури.

Треће поглавље рада *Проблем атмосфере у савременој заштити и презентацији градитељског наслеђа* је посвећено анализи проблема атмосфере у савременој заштити и презентацији градитељског наслеђа кроз међународне повеље и документа, како би се укључиле претходно разматране теоријске и филозофске поставке појма атмосфере, затим теоријске основе феноменологије у архитектури, као и пројектантски приступи грађењу атмосфере, у контекст заштите и презентације културног наслеђа. У овом делу рада су детаљно анализирани теоријске поставке вредновања културног наслеђа дате кроз међународне повеље и препоруке, као и теоријски приступи значајних аутора у дискурсу очувања (Виоле Ле-Дик, Џон Раскин, Јука Јокилето, Херб Ствел, Наталија Душкина, Михаел Пецет, Марко Шпикић и др.). Циљ ове анализе је да се концепти у савременој заштити и презентацији градитељског наслеђа повежу са проблемом атмосфере у архитектури, те су разматране најзначајније вредности градитељског наслеђа и концепти у заштити који се рефлектују на перципирање и грађење атмосфере: принципи *аутентичности и интегритета*, *дух места* и нематеријално културно наслеђе. Самим тиме, разматране су следеће повеље и њихов однос према појави атмосфере у архитектури и генераторима атмосфере као потенцијалних вредности градитељског наслеђа које би требало укључити у њихову презентацију: „Венецијанска повеља“ (ICOMOS, 1964), „Документ о аутентичности из Наре“ (ICOMOS, 1994), „Повеља из Буре“ (ICOMOS, 1999/2013), „Фаро конвенција“ (Savet Europe, 2005), „Чарлстон декларацији“ (ICOMOS, 2005), „Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа“ (UNESCO, 2003) и „Декларација из Квебека о очувању духа места“ (ICOMOS, 2008). Ове међународне повеље и препоруке дефинишу и усмеравају савремено деловање у заштити и презентацији културног наслеђа, и у највећој мери су утицале на питања и проблеме очувања атмосфере.

У **четвртном поглављу** *Анализа примера и препоруке за очување и обнову атмосфере у ентеријерима породичних кућа* спроведена детаљна анализа референтних примера код којих је остварена обнова и презентација атмосфере оживљавањем материјалних и нематеријалних генератора атмосфере. Прво су на иностраним примерима модерних вила (Стаклене куће Филипа Џонсона и Стаклене куће Лине Бо Барди) сагледани различити приступи обнови и очувању атмосфере који се базирају на оживљавању одређених нематеријалних генератора атмосфере (мириса, звука и сл.). Ови пројекти категоризовани су као експерименталне методе заштите. У овим приступима преовлађује обнова олфакторне естетике ентеријера историјских простора произведеним мирисом, односно оживљавање мириса, као најевокативнијег нематеријалног генератора атмосфере, којим је, у одређеној мери, могуће обновити и презентовати историјски карактер атмосфере. Овакав приступ оживљавања нематеријалних генератора атмосфере, као што су мирис и звук, у највећој мери доприноси обнови и презентацији социјалних и функционалних вредности историјске грађевине и простора. Како би се касније успоставила паралела са домаћим

примерима у првом делу четвртог поглавља анализирани су генератори атмосфере у презентацији иностраних породичних кућа (вила), а као референтни примери одабрани су: породична кућа, градска палата XIX века у Паризу – Музеј Жакмар-Андре и породична вила из XX века у Брну – Вила Тугендхат. У оквиру презентације споменичких вредности ових вила, истакнути су како материјални, тако и нематеријални генератори атмосфере, па су ово примери адекватног приступа заштити и презентацији градитељског наслеђа, где су идентификовани, вредновани, очувани и оживљени сви генератори атмосфере, а самим тим јединствени карактер атмосфере ових примера историјске и модерне виле је очуван и обновљен у контексту савремене презентације њихових вредности. Такође, ово су позитивни примери очувања аутентичности и интегритета, духа места и нематеријалних вредности у контексту презентације градитељског наслеђа. Спроведеним анализама утврђено је да се укључивањем генератора атмосфере као једног од извора за процену аутентичности, у оквиру пројекта заштите и презентације градитељског наслеђа, спроводи адекватније очување аутентичности и интегритета, духа места, као и материјалних и нематеријалних вредности градитељског наслеђа. Како би се формулисао предлог унапређења препознавања, вредновања и оживљавања генератора атмосфере у презентацији и интерпретацији домаћег културног наслеђа у завршном четвртом поглављу рада, спроведена је валоризација референтних примера заштићених грађевина, примера породичних кућа у Београду, како би се утврдиле својства/вредности и донеле препоруке за очување и обнову атмосфере, односно предлога за унапређење препознавања, вредновања и оживљавања генератора атмосфере у презентацији и интерпретацији културног наслеђа. Урађена је студија случаја референтних примера историјских породичних кућа изграђених крајем XIX века, Куће породице Вељковић и Дом Јеврема Грујића, и модерне куће с почетка XX века у Београду, Куће Милана Злоковића. Валоризација материјалних и нематеријалних генератора атмосфере у ентеријерима референтних примера породичних кућа у Београду урађена је кроз: 1. идентификацију и приказ карактеристика генератора атмосфере; 2. вредновање очуваности генератора атмосфере као извора за процену аутентичности и интегритета; 3. вредновање очуваности генератора атмосфере као материјалних и нематеријалних елемената духа места; 4. вредновање оживљавања генератора атмосфере у њиховој савременој презентацији и интерпретацији карактера и нематеријалних вредности; чиме је дефинисан и основни поступак/метод који може да се примени и на друге примере градитељског наслеђа како би се утврдило постојање, карактер и основне карактеристике генератора атмосфере које они поседују.

У **петом поглављу** *Закључна разматрања* дата је оцена о истраживању и потврђености хипотеза. Сумирајући резултате свих сегмената истраживања спроведених у процесу израде Дисертације, у закључцима се додатно образлажу и верификују постављене хипотезе у односу на предмет и проблем истраживања. Истраживање је показало да услед недовољне критичке анализе појма атмосфере у архитектури, и његове (не)укључености у теорију и праксу заштите, долази до проблема неусклађености међународних повеља и препорука са савременим тенденцијама и токовима у архитектонској пракси које укључују

приступе грађењу атмосфере, што даље доводи до занемаривања атмосферских квалитета архитектуре историјских грађевина и простора у процесу њиховог вредновања, а самим тим резултује неадекватним приступима заштити и презентацији културног наслеђа, и неадекватно реализованим пројектима њихове обнове. У закључцима се истиче значај спроведене анализе материјалних и нематеријалних генератора атмосфере присутних код референтних иностраних примера, као и начина презентације њихових споменичких вредности у контексту обнове и очувања атмосфере њихових ентеријера, али и Валоризација материјалних и нематеријалних генератора атмосфере у ентеријерима референтних примера породичних кућа у Београду, како би се формулисао предлог унапређења препознавања, вредновања и оживљавања генератора атмосфере у презентацији и интерпретацији домаћег културног наслеђа. Посебно се наглашава допринос усклађивања савремене доктрине очувања културне баштине са новијим тенденцијама у архитектонској пракси које укључују грађење атмосфере у циљу остваривања свеобухватнијих, кохерентнијих и адекватнијих пројеката презентације градитељског наслеђа. Такође се истиче значај резултата који су применљиви у теорији и пракси заштите и презентације градитељског наслеђа, и то као: 1) предлози за унапређење презентације и интерпретације материјалних и нематеријалних вредности кроз активирање и оживљавање генератора атмосфере; 2) предлози за имплементацију ове методологије у теорију и законодавство у оквиру дискурса заштите; и 3) предлози за могуће начине интеграције ове методологије у архитектонску праксу и њену примену у пројектима заштите и презентације градитељског наслеђа.

У **шестом поглављу** дат је детаљан попис коришћене литературе и извора (документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, необјављена грађа – интервјуи ауторке рада, као и електронски извори).

У **седмом поглављу** је списак и порекло илустрација и табела (од којих су одређени број фотографија и све табеле ауторско дело кандидаткиње).

У **осмом поглављу** налазе се додатни прилози – два интервјуа која је кандидаткиња за потребе истраживања урадила са власницима анализираних референтних породичних кућа у Београду.

На крају рада су биографија аутора и изјаве о ауторству, о истоветности штампане и дигиталне верзије докторске дисертације и о њеном коришћењу.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

У докторској дисертацији „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“ кандидаткиње Јоване С. Тошић остварен је значајни научни

допринос научној области *Архитектура и урбанизам*, а нарочито у ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*, посебно везано за проучавање и презентацију градитељског наслеђа, где представља једно од значајнијих истраживања у домаћој научно-стручној јавности. Посебан значај и оригиналност овог истраживања огледа се у томе што оно представља вредан допринос у области унапређења примене нових приступа и поступака грађења атмосфере у архитектонској пракси у пројектима презентације историјских грађевина и простора, кроз обнову и презентацију материјалних и нематеријалних генератора њихове атмосфере.

Савременост истраживања огледа се у могућности успостављања непосредне и јасне релације између: 1) теоријско-метафоричног појма *атмосфере* у области архитектонског пројектовања и појма *аутентичности* у области очувања градитељског наслеђа; 2) филозофских поставки архитектонског дискурса и филозофије (доктрине) очувања културног наслеђа, у контексту појма атмосфере у архитектури; 3) савремених иностраних истраживања појма атмосфере у архитектури и концепта грађења атмосфере са фокусом на недовољно испитане проблеме који се спајају у свеобухватну интерпретацију појма атмосфере у архитектури; 4) препоруке и предлози за унапређење процеса идентификације, валоризације, обнове, презентације и интерпретације атмосфере као (једног дела) новог начина анализе, валоризације и презентације историјских, модерних и савремених грађевина. Истраживањем се дошло до значајних резултата који су применљиви у теорији и пракси заштите и презентације градитељског наслеђа, и то као: 1) предлози за унапређење презентације и интерпретације материјалних и нематеријалних вредности кроз активирање и оживљавање генератора атмосфере; 2) предлози за имплементацију ове методологије у теорију и законодавство у оквиру дискурса заштите; и 3) предлози за могуће начине интеграције ове методологије у архитектонску праксу и њену примену у пројектима заштите и презентације градитељског наслеђа.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Кандидаткиња је у истраживању у Докторској дисертацији користила обимну литературу и изворе који су разврстани у три основне целине, на: *примарне изворе, секундарне изворе и опште изворе*.

Примарни извори, као и секундарни извори разврстани су у две главне целине: прва се односи на литературу која се сврстава у филозофски дискурс, а затим и на ону која се односи на теорију и праксу архитектуре; док другу чини литература која се односи на дискурс заштите и презентације градитељског наслеђа. Поред тога, примарни и секундарни извори су даље разврстани у одређене мање групе, у зависности од аспекта са којег се приступа проблему и предмету истраживања. У категорију општих извора спадају публикована дела која су неопходна за сагледавање и анализу ширег контекста теме истраживања.

Сprovedено истраживање се великим делом базира на: публикованим текстовима критичке теорије, филозофских поставки и њиховим савременим интерпретацијама, као и на текстовима и књигама које говоре о ауторским позицијама релевантних архитеката. За истраживање је од круцијалног значаја била анализа архивске грађе – оригиналне пројектне документације и фото-документације, као и изучавање историјске грађе и података о пројектима историјских и модерних породичних кућа које су биле предмет истраживања и на којима је рађена студија случаја, а затим и непосредна анализа на терену и испитивање елемената њихове атмосфере (генератора атмосфере), као и савремене истраживачке методе – аудио записи интервјуа са власницима (станарима) анализираних кућа. Поред тога, за истраживање теме значајну теоријску основу представљају историјско-теоријска тумачења, међународне повеље и документа на којима се заснива доктрина очувања културног наслеђа, а који се рефлектују на савремену архитектонско-конзерваторску праксу.

Објављени радови који су сврстани у примарне изворе непосредно се односе на проблем и предмет истраживања, односно то су писана дела која су од непосредног значаја за тумачење теме истраживања. Основна подела примарних извора категоризована је у пет група.

- 1) Прва група примарних извора обухвата архивску грађу – оригиналну пројектну документацију и фото-документацију. Као главни извор за читање и анализирање оригиналне пројектне документације коришћени су архивски досијеи документације Завода за заштиту споменика културе града Београда, а затим и релевантни дигитални извори.
- 2) У другу групу примарних извора сврстана су: оригинална писана дела савремених филозофа који испитују атмосферу као просторни феномен, затим релевантна савремена тумачења ових филозофских поставки у форми научних чланака, есеја и радова презентованих на међународним конференцијама, као и књиге савремених теоретичара архитектуре и архитеката које се баве перципирањем атмосфере као појаве у архитектури, грађењем атмосфере и елементима атмосфере. Најважније књиге и текстови савремених филозофа који тумаче појам атмосфере као просторног феномена су:
  - Böhme, G. (2017). *Atmospheric Architectures: The Aesthetics of Felt Spaces*. London: Bloomsbury Academic.
  - Griffero, T. (2014). *Atmospheres: Aesthetics of Emotional Spaces*. Farnham: Ashgate.
  - Schmitz, H. (2016), *Atmospheric Spaces. Ambiances*, 1-11.
  - Pérez-Gómez, A. (2016). *Attunement: Architectural Meaning After the Crisis of Modern Science*. Cambridge: The MIT Press.
- 3) Трећу групу примарних извора чине радови који се односе на превођење феноменолошког дискурса у архитектуру, односно на конституисање

феноменолошког приступа у теорији и пракси архитектуре. Кључна дела која припадају овој групи извора су:

- Baudrillard, J. (1968/1996). *The system of objects*. London: Verso.
  - Holl, S., Pallasmaa, J., & Pérez-Gómez, A. (2006). *Questions of Perception: Phenomenology of Architecture*. San Francisco: William Stout Publishers.
  - Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
  - Stone, R. (2015). *Auditions: Architecture and Aurality*. Cambridge: The MIT Press
  - Pallasmaa, J. (2009). *The Thinking Hand: Existential and Embodied Wisdom in Architecture*. Chichester: John Wiley & Sons
  - Pallasmaa, J. (2011). *The Embodied Image: Imagination and Imagery in Architecture*. Chichester: John Wiley & Sons
  - Pallasmaa, J. (2017). *Prostor vremena*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet
  - Pallasmaa, J. (2005). *Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*
  - Zumthor, P. (2003). *Misliti arhitekturu*. Zagreb: AGM
  - Zumthor, P. (2006). *Atmospheres: Architectural Environments, Surrounding Objects*. Basel: Birkhäuser Verlag
- 4) Четвртој групи примарних извора припадају међународне повеље, документа, закони и препоруке из области проучавања и заштите културног наслеђа: *The Athens Charter* (1931), *The Venice Charter* (1964), *The Nara Document on Authenticity* (1994), *The Declaration of San Antonio* (1996), *The Charter of Krakow* (2000), *Faro Konvencija* (2005), *Charleston Declaration on Heritage Interpretation* (2005), *Venecijanska deklaracija INTBAU – za očuvanje spomenika kulture i celina u 21-om veku* (2007), *Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place* (2008), *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (2009), *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance* (2013), *Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage*, *The Madrid Document* (2014).
- 5) У петој групи примарних извора су писана дела савремених архитеката и теоретичара који, базирајући се на претходну групу извора (повељама и писаним радовима релевантних филозофа у области заштите), интерпретирају питање очувања и обнове атмосфере у пројектима заштите и презентације градитељског наслеђа.

У секундарне изворе сврстана су публикована дела која на посредан начин говоре о проблему и предмету истраживања. Другим речима, то је литература која критички тумачи

и интерпретира атмосферу у архитектури и презентацију градитељског наслеђа са ширег аспекта и/или базирајући се на, претходно наведеним, примарним изворима. Секундарни извори разврстани су у пет група.

1) Прва група секундарних извора обухвата литературу о архитектури репрезентативних породичних кућа (вила) с краја XIX и почетка XX века, и о модерној кући у периоду од 1919-1940. године, у Београду. Најзначајнија литература за анализу референтних примера су књиге:

- Blagojević, Lj. (2003). *Modernism in Serbia: The Elusive Margins of Belgrade Architecture, 1919–1941*. Cambridge: The MIT Press.
- Blagojević, Lj. (2000). *Moderna kuća u Beogradu (1920-1941)*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Nikezić, A. (2018). *Formati za urbani život-porodična kuća u savremenom gradu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Arhitektonski fakultet.
- Roter-Blagojević, M. (2006). *Stambena arhitektura Beograda u 19. i početkom 20. veka*. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orion Art.

2) У другу групу секундарних извора сврстана је литература из области историје и теорије заштите и презентације градитељског наслеђа.

3) Трећа група секундарних извора односи се на литературу која обухвата шири контекст тумачења појаве атмосфере у архитектури.

4) Четврту групу секундарних извора чине текстови у којима савремени теоретичари тумаче изворне текстове међународних повеља и докумената, и критички анализирају очување аутентичности и интегритета, духа места, нематеријалног наслеђа и социјалне вредности. У коришћеним текстовима се посебно истражује примена принципа аутентичности и интегритета у савременим пројектима обнове заштићених грађевина, и преиспитује се очување аутентичности, духа места и нематеријалног наслеђа. Ови извори чине основу дела истраживања из којег следи успостављање критеријума и параметара за валоризацију генератора атмосфере као извора за процену аутентичности у историјским грађевинама и просторима са атмосферским квалитетима. У овој групи издвајају се следећи радови:

- Јокићето, Ј. (2002). Аспекти аутентичности. *Гласник ДКС(26)*, 11-16.
- Николић, М. (2009). Заштита нематеријалног културног наслеђа. *Гласник ДКС(33)*, 27-30
- Николић, М. (2014). *Примена принципа заштите и презентације градитељског наслеђа на средњовековним утврђеним градовима у Србији. Докторска дисертација*. Београд: Универзитет у Београду - Архитектонски факултет.

- Ротер-Благојевић, М., Николић, М. (2008). Значај очувања идентитета и аутентичности у процесу урбане обнове града – улога стамбене архитектуре Београда с краја 19. и почетка 20. века у грађењу карактера историјских амбијената. *Наслеђе*, бр. 9, стр. 117-128
- Stovel, H. (2008). Origins and Influence of the Nara Document on Authenticity. *APT Bulletin*, 39(2/3), 9-17.

5) Пета група секундарних извора односи се на илустративну грађу и периодику.

Дела неопходна за сагледавање и анализу ширег контекста теме истраживања наведена су под категоријом општих извора. Овде се истичу:

- Cvetić, M. (2011). *Das Unheimliche - psihoanalitičke i kulturalne teorije prostora*. Beograd: Orion art i Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet.
- Frempton, K. (2004). *Moderna arhitektura: kritička istorija*
- Perović, M. R. (ur.). (1997). *Istorija moderne arhitekture: antologija tekstova. Knjiga 1, Koreni modernizma*. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu;
- Perović, M. R. (ur.). (2005). *Istorija moderne arhitekture: antologija tekstova. Knjiga 2/A, Kristalizacija modernizma*. Beograd: Draslar Partner;
- Perović, M. R. (ur.). (2005). *Istorija moderne arhitekture: antologija tekstova. Knjiga 3, Tradicija modernizma i drugi modernizam*. Beograd: Arhitektonski fakultet;
- Perović, M. R. (ur.). (2009). *Antologija teorija arhitekture XX veka*. Beograd: Građevinska knjiga
- Šuvaković, M. (2011). *Pojmovnik teorije umetnosti*. Beograd: Orion Art
- Šuvaković, M. (ur.). (2017). *Prolegomena za pojmovnik estetike, filozofije i teorije arhitekture*. Beograd: Orion art.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

У раду на докторској дисертацији „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“ кандидаткиња Јована С. Тошић применила је неколико методолошких поступака којима се приступило истраживању и провери полазних научних хипотеза. Коришћене су технике и поступци који се примењују код истраживања текстова о архитектури, пројектне документације, као и методолошке технике које су карактеристичне за друге области у науци: архитектонску конзервацију, филозофију, социологију, феноменологију, студије културе. Општи теоријско-методолошки приступ истраживању заснован је на критичком разматрању проблема који одређују предмет истраживања, а изискује коришћење научних метода које се примењују у проучавању филозофских поставки архитектуре, историје и теорије архитектуре, у анализи примера из

архитектонске праксе, затим у тумачењу дискурса очувања културне баштине, и практичној примени теорије и принципа заштите и презентације градитељског наслеђа у пројектима презентације историјских грађевина и простора.

Спроведено истраживање је подељено на три основне фазе, и у складу са тим одређене су теоријске и методолошке поставке проучавања и рада на теми истраживања. У почетној фази истраживања примењено је неколико научних метода. Прво је коришћен историографски метод којим је формиран теоријски оквир као основно упориште за истраживање. Селекција грађе и формирање свеобухватне библиографије урађено је *методом* анализе грађе која подразумева проучавање примарних и секундарних извора. У средишњој фази истраживања приступило се обради релевантних података из прикупљене и систематизоване грађе и критичкој анализи примарних и секундарних коришћених извора методом научне анализе. Као један од основних аналитичких модела у средишњој фази истраживања коришћена је комплексна компаративна анализа која је обухватала неколико нивоа. У оквиру студије случаја урађено је непосредно истраживање на терену, формирањем фото-документације тренутног стања и интервјуисањем корисника, док је симултано извршена анализа расположиве документације о карактеристичним примерима породичних кућа изграђених крајем XIX и почетком XX века у Београду, које су одабране по претходно утврђеним критеријумима, а затим и анализирани по параметрима утврђеним на основу претходних фаза истраживања и теоријског оквира истраживања. У завршној фази истраживања извршена је провера полазних научних хипотеза *методом синтезе и интерпретације* резултата истраживања.

3.4. Применљивост остварених резултата

Остварени научни доприноси докторске дисертације кандидаткиње Јоване С. Тошић који се односе на њихову примену, могу се поделити у две категорије: на доприносе који се односе на теоријску примену резултата и на оне који могу да имају практичну примену резултата. Тиме је ово истраживање остварило везу теоријских знања филозофског и архитектонског дискурса, и дискурса очувања градитељског наслеђа, као и њихове практичне примене на пројектима презентације градитељског наслеђа.

Теоријска примена резултата огледа се у могућности успостављања сложене међусобне релације теоријско-метафоричног појма *атмосфере* у архитектонској пракси и појма *аутентичности* у заштити и презентацији градитељског наслеђа, затим филозофских поставки појма атмосфере и његовог превођења у архитектонски дискурс и филозофије очувања културног наслеђа, као и савремених иностраних истраживања појаве атмосфере у архитектури и грађења атмосфере. Као један од главних циљева примене резултата у теорији, формулишу се препоруке и предлози за унапређење процеса идентификације, валоризације, обнове, презентације и интерпретације атмосфере као (једног дела) новог

начина анализе, валоризације и презентације историјских, модерних и савремених грађевина.

Практична примена резултата односи се на испитивање нових приступа и поступака грађења атмосфере у архитектонској пракси и њихову примену у пројектима презентације историјских грађевина и простора, кроз обнову и презентацију материјалних и нематеријалних генератора њихове атмосфере. Ови пројектантски приступи грађењу атмосфере би се поступно и систематски развијали као последица свеобухватне и детаљне контекстуализације атмосфере у филозофији очувања и њеног релевантног позиционирања у теорији и пракси заштите и презентације градитељског наслеђа, с обзиром на то да се у интернационалним оквирима, кроз савремене повеле и препоруке, заштита и презентација градитељског наслеђа усмерава ка његовој нематеријалној, социјалној и културној димензији. Овај процес би се могао развијати и на пољу едукације, важном за интердисциплинарну сарадњу коју захтевају пројекти вредновања, обнове и презентације културног наслеђа. Кроз разноврсне пројекте, организовање уметничких изложби и стручних радионица и пракси за студенте и стручњаке у области архитектуре, историје, конзервације и рестаурације, као и уметнике, кустосе и музејске едукаторе, истраживали би се и презентовали материјални и нематеријални генератори атмосфере историјских грађевина и простора, у циљу заштите и презентације њиховог духа места, нематеријалног наслеђа и аутентичности и интегритета, као и социо-културних и политичких вредности културног наслеђа. У будућности се очекује имплементација приступа грађења атмосфере у архитектури у пракси вредновања и очувања градитељског наслеђа, како у Србији, тако и у иностранству, као и обнове и презентације историјских грађевина и простора, посебно у контексту савремених иностраних истраживања у овој области.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Кандидаткиња Јована С. Тошић је показала способност за самостални научно-истраживачки рад на високом степену, што потврђује процес израде Докторске дисертације Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“, као и сво њено досадашње научно-истраживачко искуство, материјализовано кроз објављене радове у међународним и националним научним часописима из референтне области, као и кроз бројна учешћа на међународним научним скуповима, и сл.

Комисија је, на основу увида у целокупан рад изложен у Докторској дисертацији као и на основу научно-истраживачких резултата, уверена да кандидаткиња Јована С. Тошић поседује неопходна знања и способности за успешан самостални научни рад и да ће на тај начин доприносити развоју савремене теорије и праксе у области *Архитектура и урбанизам*, односно уже научне области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Комисија сматра да докторска дисертација „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“ кандидаткиње Јоване С. Тошић – примарно доприноси развоју научне области *Архитектура и урбанизам*, у ужој области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*. Тема докторске дисертације представља недовољно истражену област у архитектонско-конзерваторској теорији и пракси, док у архитектонској теорији и пракси још увек није довољно присутна. У националној литератури ова тема није заступљена као што је у иностраној и на начин којим се спроведено истраживање бави, а овај приступ у пројектима обнове градитељског наслеђа у Србији је изузетно редак и у смислу критичког разматрања и анализе је у потпуности занемарен.

Значајни остварени научни доприноси Дисертације, који се рефлектују како на теоријску, тако и практичну примену резултата истраживања, су следећи:

- Основни научни допринос спроведеног истраживања је успостављање комплетније повезаности и адекватно дефинисаног међусобног односа појма атмосфере у области архитектонског пројектовања и појма аутентичности у области очувања градитељског наслеђа. Ова повезаност до сада није довољно разматрана у националним научним истраживањима, с обзиром на чињеницу да се теорија и пракса заштите и презентације градитељског наслеђа у Србији претежно базира на очувању материјалних, односно обликовних и визуелних карактеристика појавности архитектуре, не узимајући у обзир претходно наведене, атмосферске квалитете, на начин на који је дефинисано у спроведеном истраживању.
- Преиспитивањем и критичким разматрањем савремених иностраних истраживања појма атмосфере у архитектури и концепта грађења атмосфере, дат је допринос сагледавању различитих ставова у контексту недовољно испитаних проблема који се спајају у свеобухватну интерпретацију појма атмосфере у архитектури.
- Успостављање слојевите повезаности филозофских поставки архитектуре и филозофије, односно доктрине очувања културног наслеђа, у контексту феномена атмосфере у архитектури.
- Темељна анализа релевантне и најновије литературе у оригиналу, на енглеском језику (која до сада није разматрана и преведена на српски језик), из области филозофије и архитектуре, као и савремене литература која се односи на теорију превођења појма атмосфере из филозофског у архитектонски дискурс.
- У односу на савремени приступ у пројектовању који се базира на грађењу атмосфере, постављен је нов начин анализе и валоризације историјских, модерних и савремених

заштићених грађевина, те се долази до предлога за унапређење досадашњих, углавном иностраних приступа у очувању атмосфере у архитектури, односно очувању аутентичности и интегритета у пројектима заштите и презентације градитељског наслеђа, са фокусом на оживљавање и презентацију нематеријалних вредности (нематеријалних генератора атмосфере).

- Контекстуализација атмосфере у филозофији очувања и њеног релевантног позиционирања у теорији и пракси заштите и презентације градитељског наслеђа, с обзиром да се у интернационалним оквирима, кроз савремене повеле и препоруке, очување културног наслеђа усмерава ка његовој нематеријалној, социјалној и културној димензији.
- Допринос да се ова тематика у националној научној јавности почне изучавати преваходно у контексту актуелних светских истраживања, а мање у контексту досадашњих уврежених знања, односно недовољне препознатљивости овог феномена.
- Формулисање нових приступа и поступака у архитектонској пракси и њихова примена у пројектима презентације градитељског наслеђа, као један од најважнијих научних доприноса Дисертације.
- Имплементација концепта грађења атмосфере у архитектури у пракси вредновања и очувања културног наслеђа у Србији и иностранству, и обнове и презентације заштићених грађевина и простора, посебно у контексту актуелних иностраних истраживања у овој области.
- Практична примена остварених резултата истраживања како у пракси, тако и на пољу едукације (будућих) архитеката, конзерватора, историчара архитектуре и уметности, уметника и кустоса. Оваква примена би се могла спровести кроз предлоге и извођење разноврсних пројеката, уметничких изложби и стручних радионица и пракси, у сврху презентације материјалних и нематеријалних генератора атмосфере историјских грађевина и простора, у циљу очувања духа места, нематеријалног наслеђа и аутентичности и интегритета, са акцентом на презентацију социјалних, политичких и културних вредности културног наслеђа.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Сумирањем резултата предочене анализе докторске дисертације „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“ кандидаткиње Јоване С. Тошић, Комисија истиче да је у Дисертацији примењено више научно заснованих метода истраживања којима се остварује формирање интердисциплинарне теоријске платформе за разумевање феномена атмосфере у архитектури и укључивање генератора атмосфере у изворе за процену аутентичности историјских грађевина и

простора, а самим тиме дошло до усклађивања савремене доктрине очувања културне баштине са новијим тенденцијама у архитектонској пракси које укључују грађење атмосфере у циљу остваривања свеобухватнијих, кохерентнијих и адекватнијих пројеката презентације градитељског наслеђа.

Верификовање остварених научних резултата ће се остварити приликом њихове будуће примене у области презентације градитељског наслеђа, где ће нове чињенице откривене приликом истраживања допринети адекватнијем приступу заштити и презентацији градитељског наслеђа у Србији.

4.3. Верификација научних доприноса кандидаткиње Јоване С. Тошић

Рад у националном часопису међународног значаја (M24):

Tošić, J. Perfumed historic buildings: issues of authenticity, *Spatium*, no. 36 (December 2016): 92-99. ISSN 1450-569X, eISSN 2217-8066, <https://doi.org/10.2298/SPAT1636092T>.

Саопштење на међународном скупу штампано у целини (M33):

Tošić, J. "Dream-like spaces as spaces of likes: towards the new research sources", at *EAHN Seventh International Meeting*, 15th - 19th June 2022, Madrid, Universidad Politécnica de Madrid.

Đorđević, S., Jevremović, S., Tošić, J. i Stojanović, N., "Smart house web application: design and implementation using Java EE, MVC framework and Arduino microcontroller", in *ICESBA 2021: The 6th International Conference on Economic Sciences and Business Administration: BIG DATA-DRIVEN SMART URBAN ECONOMY*, Bucharest, 26-27th November 2021. (у припреми)

Tošić, J. "Preserving the Material Authenticity: A Method of Preserving the Truth", in 7th International Academic Conference on Places and Technologies, eds. Đukić, A., Krstić-Furundžić, A., Vaništa Lazarević, E. i Vukmirović, M., (Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture, 2020): 353-362. https://doi.org/10.18485/arh_pt.2020.7.ch42.

Tošić, J. "(Re)creating an Identity – Instruments", in 4th BAB International Conference Decoding Balkan: Architecture, Urbanism, Planning, 14-16th November 2019, Digital Conference Proceedings, ed. Mrđenović, T., (Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture, 2019): 180-183. ISBN 978-86-7924-232-7.

Саопштење са међународног скупа штампано у изводу (M34):

Tošić, J. "Social value of Architecture that Comes in a Perfume Bottle", at *II International Conference on the History and Culture of Perfume*, 1st - 3th December 2021, Madrid, Grupo de investigación CAPIRE - Universidad Complutense de Madrid.

Tošić, J. "TRANSLATION AND / OR ORIGINAL: architectural in deconstructive discourse and / or vice versa", in *REVISIONS OF MODERN AESTHETICS – Book of Abstracts of International*

Scientific Conference, eds. Šuvaković, M., Mako, V. i Stevanović, V., Beograd: Arhitektonski fakultet, 2015: 178. ISBN 978-86-7924-143-6

Монографска библиографска публикација (M43):

Tošić, J. *Izrada tehničkih crteža u AutoCAD-u (uz osnove nacrtne geometrije)*, Beograd: Visoka škola strukovnih studija za informacione tehnologije – ITS, 2020. ISBN 978-86-89007-36-7, COBISS.SR-ID 21630729.

Рад у врхунском часопису националног значаја (M51):

Tošić, J. "Deconstruction in Architecture – Continuous Translation through an Open Project", in *AM Journal of Art and Media Studies*, 20 (2017): 99-107. ISSN 2217-9666, eISSN 2406-1654, <http://dx.doi.org/10.25038/am.v0i12.170>.

Превод изворног текста у облику поглавља (M68):

Тошић, Ј. „Функционализам и технологија“, превод са енглеског језика текста Reyner Banham, P. “Functionalism and Technology”, у *Техника и технологија у архитектури II*, ур. Бојанић, П. и Ђокић, В., Београд: Архитектонски факултет у Београду, 2014, 93-102. ISBN 978-86-7924-130-6.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу детаљног прегледа и анализе Докторске дисертације „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“, кандидаткиње Јоване С. Тошић, Комисија констатује да је Дисертација написана у складу са одабраном темом, да испуњава научне критеријуме и пружа научни допринос у научној области *Архитектура и урбанизам*, и ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*, формулисањем предлога и препорука за унапређење презентације и интерпретације материјалних и нематеријалних вредности историјских грађевина и простора, кроз активирање генератора атмосфере. Примена научних резултата Дисертације могућа је у савременој архитектонској теорији и пракси, кроз формулисање нових приступа и поступака у архитектонској пракси и њеној примени у пројектима презентације и интерпретације градитељског наслеђа.

Комисија констатује да су структура дисертације, проблем и предмет истраживања, примењена научна методологија, научне хипотезе, као и сви елементи обраде, потпуно у складу са пријавом теме за коју је Универзитет у Београду дао своју сагласност. Утврђује се да Дисертација у потпуности задовољава научне критеријуме, како у погледу квалитета

и научне аргументације, тако и у погледу остварених резултата, научних доприноса и применљивости добијених резултата на даља истраживања. Као посебну вредност дисертације, Комисија истиче темељност са којом је кандидаткиња проучила постављени проблем истраживања кроз савремене теоријске радове, документацију Завода за заштиту споменика културе града Београда, као и непосредно истраживање на терену. Тиме је остварено усклађено повезивање теоријског и аналитичког сегмента истраживања, те Комисија високо оцењује резултате до којих је кандидаткиња дошла, а који омогућавају да се формулишу могућности унапређења методологије препознавања, вредновања и оживљавања генератора атмосфере у презентацији и интерпретацији градитељског наслеђа. Комисија посебно истиче научни допринос Дисертације у области савремене теорије и праксе презентације градитељског наслеђа, које је базирано на истраживању релација концепта атмосфере у архитектури и основних појмова и принципа заштите културног наслеђа.

У складу са наведеним, Комисија предлаже Наставном и научно-уметничком већу Универзитета у Београду – Архитектонског факултета да се докторска дисертација под називом „Проблем атмосфере у контексту савремене презентације градитељског наслеђа“, кандидаткиње Јоване С. Тошић, мастер инжењера архитектуре, изложи на увид јавности и упути на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду, 12.07.2022.

Чланови Комисије:

др Марко Николић, председник Комисије
доцент Универзитета у Београду - Архитектонског факултета

др Ана Никезић, члан Комисије
ванредни професор Универзитета у Београду - Архитектонског факултета

др Миодраг Шуваковић, члан Комисије
редовни професор Универзитета Сингидунум - Факултета за Медије и комуникације